STGM
Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

AFET RİSK YÖNETİMİNDE STÖLERİN KAPASİTESİNİN DESTEKLENMESİ PROJESİ

KADINLARLA VE KURYELERLE DAYANIŞMA AĞI- AFET DAYANIŞMASI

HATAY AFET DAYANIŞMASI ÇALIŞTAY SONUÇ RAPORU

lotus kadın dayanışma ve yasam derneği

BU PROJE AVRUPA BİRLİĞİ TARAFINDAN FİNANSE EDİLEN VE STGM TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN AFET RİSK YÖNETİMİMDE STÖ'LERİN DESTEKLENMESİ PROJESİ KAPSAMINDA DESTEKLENMEKTEDİR.

KURYE HAKLARI DERNEĞİ

6 Şubat 2023 depremlerinin ardından Hatay'da yaşanan derin yıkım, yalnızca fiziksel altyapının değil, aynı zamanda afet yönetimi ve kriz müdahale mekanizmalarının da sınavdan geçtiği bir süreç olmuştur. Lotus Kadın Dayanışma Yaşam Derneği ve Kurye Hakları Derneği tarafından düzenlenen bu çalıştay, afetin birincil mağdurları olan bireylerin ve sahada faaliyet gösteren yardım ekiplerinin deneyimlerini bilimsel bir çerçevede belgelemeyi, yaşanan yapısal sorunları analiz etmeyi ve sürdürülebilir çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamıştır.

Ana bulgular; ilk 72 saatin kritik önemde olduğu afet anında koordinasyon eksikliği, güvenlik zaafiyeti, eşitsiz yardım dağıtımı ve kadınların yükünün artması olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık, yerel dayanışma ağları, sivil toplum inisiyatifi ve kurye dayanışması en etkin müdahale araçları olmuştur. Raporda, afet sonrası iyileşme sürecinin, mevcut eşitsizlikleri derinleştirmeden, toplumsal cinsiyet eşitliği ve hak temelli bir yaklaşımla yürütülmesi için politika önerileri sunulmaktadır.

ÇALIŞTAYIN AMACI , KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Bu rapor, Hatay'da düzenlenen Kadınlar ve Kuryeler Dayanışma Ağı- Afet Dayanışması çalıştayı'nda bir araya gelen afetzedeler, akademisyenler, sivil toplum çalışanları, psikologlar ve saha gönüllülerinin deneyim, gözlem ve önerilerini sistematize etmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalıştay, deprem sonrası ilk andan itibaren yaşananlara dair nitel veriler toplamayı, bu verileri ulusal ve uluslararası afet literatürü ışığında analiz etmeyi ve geleceğe yönelik politika önerileri geliştirmeyi hedeflemiştir. Çalıştay, deprem sonrası ilk andan itibaren yaşananlara dair nitel veriler toplamayı, bu verileri ulusal ve uluslararası afet literatürü ışığında analiz etmeyi ve geleceğe yönelik politika önerileri geliştirmeyi hedeflemiştir.

YÖNTEM

Çalıştay, dört farklı tema ve her tema için alt grup soruları belirlenmiş ve tartışmalar bu eksende gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, gruplara ayrılarak yapılandırılmış tartışmalar yürütmüş ve bu tartışmalardan çıkan notlar raporlaştırılmıştır.

ÇALIŞTAYIN AMACI , KAPSAMI VE YÖNTEMİ

YÖNTEM

Çalıştay, dört farklı tema ve her tema için alt grup soruları belirlenmiş ve tartışmalar bu eksende gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, gruplara ayrılarak yapılandırılmış tartışmalar yürütmüş ve bu tartışmalardan çıkan notlar raporlaştırılmıştır.

ÇALIŞTAYIN BULGULARI VE ANALİZİ

1. AFET SONRASI SÜREÇLERİN TOPLUMSAL ETKİLERİ

Afetler, yalnızca fiziki yıkım değil; aynı zamanda psikolojik travma, sosyal bağların zayıflaması ve toplulukların parçalanması gibi derin etkiler bırakır. Bu etkileri anlamak, doğru bir iyileşme sürecinin ilk adımıdır.

<u>Tartışma Soruları:</u>

- ***Deprem sonrası en çok hangi toplumsal ihtiyaçlar öne çıktmıştır?***
- ***Bu süreçte görünmeyen emek (bakım, çocuk, yaşlı desteği) nasıl yönetildi?***
- ***Hatay özelinde, iyileşme sürecinde hangi gruplar en çok dışarıda bırakıldı?***

ÇALIŞTAYIN BULGULARI VE ANALİZİ

2. AFETLERDE TOPLULUK TEMELLİ ÖRGÜTLENMENİN GÜCÜ

Deprem sonrası en hızlı yanıtı çoğu zaman yerel topluluklar, mahalle ağları, kadın örgütleri ve gönüllü gruplar vermiştir.
Topluluk temelli örgütlenme, ihtiyaçların doğru tespit edilmesini ve dayanışmanın kalıcı hale gelmesini sağlaması açısından oldukça önemlidir.

<u>Tartışma Soruları:</u>

- ***Deprem sonrası hangi topluluk temelli girişimler sahada fark yaratmıştır?***
- ***Mahalle ölçeğinde afetlere hazırlık nasıl örgütlenebilir?***
- ***Yerel halkın katılımı neden merkezi yardımlardan daha etkili olabilmektedir?***

ÇALIŞTAYIN BULGULARI VE ANALİZİ

3. AFET DAYANIŞMA AĞLARININ İŞLEVİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİCİ

Afet dayanışma ağları, yalnızca afet anında değil; afet sonrası iyileşme ve yeniden inşa süreçlerinde de kritik rol oynamaktadır. Bu ağların sürdürülebilirliği, eğitim, örgütlenme ve katılımla mümkün olabilmektedir.

<u>Tartışma Soruları:</u>

- ***Afet dayanışma ağlarının Hatay'daki işlevi nasıl olmuştur?***
- ***Bu ağlar nasıl sürdürülebilir hale getirilebilir?***
- ***Kadınların ve kuryelerin dâhil olması bu ağlara ne tür güçler kazandırır?***

ÇALIŞTAYIN BULGULARI VE ANALİZİ

4.TRAVMA SONRASI İYİLEŞME VE PSİKO-SOSYAL DAYANIŞMA

Afetler, yalnızca fiziki kayıplar değil; ruhsal yaralanmalar da bırakır. Toplulukların yeniden güçlenebilmesi için psiko-sosyal destek, güvenli alanlar ve dayanışma ilişkileri kritik önemdedir.

<u>Tartışma Soruları:</u>

- ***Deprem sonrası Hatay'da psiko-sosyal destek alanında en büyük eksiklikler neler olmuştur?***
- ***Topluluklar kendi dayanışma mekanizmalarını nasıl kurabilir?***
- ***Psikologlar, sosyal hizmet uzmanları ve yerel aktörler bu süreçte nasıl bir rol üstlenebilir?***

2. ANALİZ BULGULARI ve TARTIŞMA

2.1. Afet Sonrası Süreçlerin Toplumsal Dinamikler ve Eşitsizlikler Üzerindeki Etkisi

2.1.1. Güvenlik ve İhtiyaç Erişimi Krizi:

Güvenlik Boşluğu: Katılımcılar, ilk iki hafta boyunca resmi güvenlik güçlerinin sahada etkin olmadığını, bu durumun yağma, hırsızlık ve özel alan ihlallerini artırdığını belirtmiştir. Bu durum, afet sonrası dönemde ortaya çıkan anomi (kuralsızlık) halini ve devletin temel fonksiyonlarından biri olan güvenliği sağlama rolündeki aksaklığı göstermektedir.

Temel İhtiyaçlara Erişimde Adaletsizlik: Su, gıda, barınak ve tıbbi malzemeye erişimde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Yardımların dağıtımında şeffaflık ve eşitlik ilkesi işlememiş, AFAD ve diğer resmi kurumların organizasyon eksikliği, yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını engellemiştir. Bu bulgu, uluslararası afet çalışmalarında sıklıkla vurgulanan "ikincil kurbanlaştırma" kavramıyla örtüşmektedir.

2.1.2. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Yeniden Üretimi ve Derinleşen Yükler:

Kadınların Görünmez Emeği: Afet sonrası dönemde çocuk, yaşlı ve hasta bakımı, yemek pişirme, temizlik ve topluluk içi psiko-sosyal destek gibi "ücretsiz bakım emeği" büyük ölçüde kadınların omuzlarına yüklenmiştir. Bir erkek katılımcının "Erkekler toplu yemek getirse de onu 10-20 kişiye dağıtmak yine kadınların sorumluluğunda kaldı" ifadesi toplumsal cinsiyet rollerinin kriz anında daha da katmanlaştığını işaret etmektedir.

Kadına Yönelik Politikaların Eksikliği: Kadınların özel hijyen malzemesi ihtiyaçları, artan şiddet riski ve karar alma mekanizmalarına dahil edilmemeleri, afet yönetiminin toplumsal cinsiyet bakış açısından yoksun olduğunu göstermektedir. Bu sebeple de toplumsal cinsiyete duyarlı afet politikaları olmadığı sürece mevcut eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

2.1.3. Kırılgan Grupların İhmal Edilmesi:

Engelli bireyler, kronik hastalığı olanlar ve yaşlılar gibi kırılgan grupların ihtiyaçları (tekerlekli sandalye, hasta yatağı, özel ilaç) sistemli bir şekilde karşılanamamıştır. Bu durum, afet müdahale planlarının "herkes için erişilebilir" olması gerektiği ilkesinin hayata geçirilemediğini ortaya koymuştur.

2.2. Afetlerde Topluluk Temelli Örgütlenmelerin ve Dayanışma Ağlarının Rolü

Yerel Bilginin ve Yerele Güvenin Önemi: *Yerel sivil toplum örgütleri, sendikalar (KESK, TTB, DİSK, TMMOB vb. örgütler) ve mahalle örgütlenmeleri, şehrin demografik ve sosyolojik yapısını bilmenin avantajıyla hızla etkin dayanışma ağları kurabilmiştir. Bu ağlar, "kartopu yöntemi" ile büyümüş ve resmi kurumların ulaşamadığı bölgelere ulaşmada hayati rol oynamıştır.*

Kurye Dayanışması: *Kurye Hakları Derneği'nin de katkısıyla, kuryeler ilaç, gıda ve kritik malzemelerin dağıtımında informal bir lojistik ağı işlevi görmüştür. Bu durum, afet lojistiği planlamasında yerel kaynakların ve ağların entegrasyonunun ne denli önemli olduğunu kanıtlamıştır.*

Devlet Dışı Aktörler ve Meşruiyet: *Çalıştayda, devlet kurumlarına duyulan güvensizliğe karşılık, sivil toplum örgütlerine ve dayanışma ağlarına duyulan güvenin yüksek olduğu vurgulanmıştır. Ancak, süreç ilerledikçe bu sivil inisiyatiflerin yerini, devlet tarafından desteklenen dini cemaatlerin aldığı ve bu durumun dayanışmanın siyasallaşmasına neden olduğu ifade edilmiştir.*

2.3. Psiko-Sosyal Destek ve Sağlık Hizmetlerine Erişim

Psikolojik Travmanın Boyutları: ***Katılımcılar, afet sonrasında yaygın olarak kaygı, depresyon, unutkanlık ve konuşma bozuklukları gözlemlendiğini belirtmiştir. Özellikle çocuklarda travma sonrası stres bozukluğu (KESK'e bağlı SES'in aktarımı) belirtileri kaydedilmiştir.***

Destek Mekanizmalarının Yetersizliği: ***Sahada görev yapan psikologların dahi süpervizyon ve destek alamadığı, sunulan psikolojik destek hizmetlerinin (örneğin 6 seans sınırı) yetersiz ve süreksiz olduğu aktarılmıştır. Ayrıca, taşra toplumunda psikolojik destek almaya yönelik damgalama (dalga geçilme) bu hizmetlere erişimin önündeki önemli engellerden biri olmuştur.***

Fiziksel Sağlık Tehditleri: ***Enkaz tozuna bağlı solunum yolu hastalıkları (astım, silikozis riski) ve çadır kent koşullarında yayılan enfeksiyonlar, orta ve uzun vadede ciddi bir halk sağlığı krizine işaret etmektedir.***

3. POLİTİKA ÖNERİLERİ

6 Şubat depremleri, Türkiye'nin afet yönetimi sistemindeki yapısal sorunları (koordinasyonsuzluk, şeffaf olmayan yardım dağıtımı, toplumsal cinsiyet körü politikalar) bir kez daha ve çok acı bir şekilde ortaya koymuştur. Buna karşın, sivil toplumun ve yerel dayanışma ağlarının inisiyatif alarak yürüttüğü çalışmalar, afet müdahalesinde "aşağıdan yukarıya" (bottom-up) yaklaşımın ve yerel kapasitenin ne denli hayati olduğunu kanıtlamıştır.

3.1. Politika Önerileri

A. Afet Öncesi Hazırlık ve Planlama:

Yerel ve Kapsayıcı Afet Planları: ***Her il ve ilçe için, yerel STK'ların, muhtarlıkların ve kırılgan grupların temsilcilerinin aktif katılımıyla, toplumsal cinsiyete duyarlı kapsayıcı erişilebilir afet müdahale planları hazırlanmalı ve bu planlar düzenli aralıklarla simülasyonlarla test edilmelidir.***

3. POLİTİKA ÖNERİLERİ

Mahalle Afet Gönüllüleri Sisteminin Kurumsallaştırılması: ***Yerelde özerk çalışabilen, eğitimli ve sürekli mahalle afet gönüllüğü sistemi yaygınlaştırılmalı ve gönüllülerin birbirileri ile iletişimde olmasını sağlayacak altyapı sistemleri oluşturulmalıdır.***

Dijital ve Dijital Olmayan İletişim Altyapısı: ***İnternet kesintilerinde çalışabilen, basit radyo tabanlı iletişim ağları kurulmalı ve dijital okuryazarlığı olmayan vatandaşlar için bilgiye erişim kanalları çeşitlendirilmelidir.***

B. Afet Anı ve Müdahale Süreci:

4. Merkezi Olmayan, Çevik Kriz Merkezleri: ***Kriz merkezleri, şehir merkezlerinden uzak çevre yollarında değil, afetten etkilenen yerleşimlerin merkezlerinde, erişilebilir noktalarda kurulmalıdır.***

5. Şeffaf ve Adil Yardım Dağıtım Mekanizması: ***Yardımların kimlere, ne şekilde dağıtıldığına dair şeffaf bir takip sistemi (blockchain tabanlı olabilir) kurularak, yardımların önünün kesilmesi ve rant aracı haline gelmesi engellenmelidir.***

6. Kadın ve Kırılgan Grup Odaklı Müdahale: ***Tüm afet müdahale, destek ve dayanışma alanlarında kadınların güvenliği ve özel ihtiyaçları gözetilmeli, kadın temsilciler karar alma süreçlerine dahil edilmeli, engelli ve yaşlılar için özel erişim birimleri oluşturulmalıdır.***

C. İyileşme ve Psiko-Sosyal Destek:

7. Sürekli ve Kapsamlı Psiko-Sosyal Destek: Psikolojik ilk yardım ve uzun vadeli terapi hizmetleri, afet bölgelerinde sürekli hale getirilmeli, 6 seans gibi kısıtlayıcı uygulamalardan vazgeçilmeli ve sahada çalışan ruh sağlığı uzmanları için süpervizyon mekanizmaları kurulmalıdır.

8. Veri Tabanı ve İzleme: Afetten etkilenen kırılgan gruplara (engelli, yaşlı, kadın, çocuk) yönelik ayrıntılı ve güncel bir veri tabanı oluşturularak, iyileşme süreci bu veriler ışığında izlenmeli ve destek politikaları buna göre şekillendirilmelidir.

9. Yerel Ekonomiyi Canlandırma: Afet dönemi destek ve dayanışma politikaları, yalnızca nakdi ve ayni destekle sınırlı kalmamalı, kırsalda üretimi ve yerel küçük işletmeleri canlandıracak projelere öncelik verilmelidir.

D. Sivil Toplum ve Koordinasyon:

10. Afet Meclisleri: İl ve ilçe düzeyinde, tüm paydaşların (resmi kurumlar, yerel yönetimler, STK'lar, meslek odaları, muhtarlar) temsil edildiği kalıcı "Afet Meclisleri" kurularak, koordinasyon ve karar alma süreçleri demokratikleştirilmelidir.

11. Yerel STK'ların Kapasitesinin Güçlendirilmesi: Ulusal ve uluslararası fonlar, şehir dışından gelen büyük STK'lar yerine, sahada kalıcı olarak çalışan yerel örgütlenmelerin kapasitesini artırmak için kullanılmalıdır.

4. SONUÇ

6 Şubat 2023 depremleri, Türkiye'nin afet yönetimi ekosistemini derinden sarsmış ve mevcut sistemik sorunları tarihin en acımasız şekilde gözler önüne sermiştir. Bu çalıştay raporu, Hatay özelinde yaşanan sorunların, doğrudan sahada bulunanların deneyimleri ve analizleri üzerinden belgelemektedir.

Temel bulgular, afet müdahalesinin ilk ve en kritik aşamalarında yaşanan koordinasyon eksikliği, kurumsal hazırlıksızlık ve şeffaflık sorununun, insani krizi derinleştirdiğini ortaya koymaktadır. Resmi mekanizmaların devreye girmesindeki gecikme, güvenlik boşluğu yaratmış, bu boşluk ise ne yazık ki yağma ve şiddetle doldurulmuştur. Daha da önemlisi, temel insani ihtiyaçlara (barınma, su, gıda, ısınma, sağlık) erişimde yaşanan büyük eşitsizlikler, toplumdaki mevcut kırılganlıkların (yoksulluk, toplumsal cinsiyet, engellilik durumu) afetle birlikte nasıl derinleştiğini ve "ikincil bir mağduriyet" yarattığını göstermiştir.

4. SONUÇ

Buna karşılık, bu raporda bir kez daha görülmüştür ki, en etkil müdahale yerelden yükselen, güven ilişkilerine dayalı sivil dayanışma ağlarından gelmiştir. Kadın örgütleri, yerel STK'lar, meslek odaları, sendikalar ve Kurye Hakları Derneği gibi oluşumların inisiyatif alarak oluşturduğu bu ağlar, resmi kurumların ulaşamadığı yerlere ulaşmış, sadece malzeme değil, aynı zamanda umut ve güven taşımıştır. Toplumsal cinsiyet rollerinin ağır yükü altındaki kadınların, bu süreçteki görünmez emeği ve liderliği, afet yönetiminde merkeze alınması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır.

Ancak, bu sivil enerji ve dayanışma, kalıcı ve sürdürülebilir bir devlet politikası ve kaynak aktarımı ile desteklenmemiş, aksine süreç ilerledikçe marjinalleştirilmeye çalışılmıştır. Psiko-sosyal destek mekanizmalarının yetersizliği, enkaz tozunun yol açtığı sağlık risklerinin göz ardı edilmesi ve kentsel dönüşüm süreçlerinde rant odaklı yaklaşımların öne çıkması, iyileşme sürecinin önündeki en büyük engeller olarak durmaktadır.

4. SONUÇ

Sonuç olarak, Hatay'daki yıkım yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda toplumsal ve psikolojik bir yıkımdır. Bu sürecin toplumsal iyileşme ile sonuçlanması için yalnızca binaların yeniden inşasıyla değil; şeffaf, hesap verebilir, katılımcı, toplumsal cinsiyet eşitlikçi ve ekolojik bir anlayışla tasarlanmış kapsamlı bir planlamayla mümkündür. Bu çalıştay, bu planın inşası için gerekli olan yerel, somut ve birincil elden deneyimlerle ortaya konulmuş bir rehber niteliğindedir. Hatay'ın ve benzeri afet bölgelerinin geleceği, merkeziyetçi ve tepeden inmeci politikalarda değil, yereldeki dayanışma ruhunun kurumsallaştırıldığı, hak temelli ve adil bir afet yönetimi paradigmasının inşasında yatmaktadır.

Bu yayının içeriğinden Lotus Kadın Dayanışma ve Yaşam Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği ile STGM'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.